

gier, for uden forståelse kan læseren ikke forholde sig kritisk til teksten.

Ib Poulsen tager udgangspunkt i en illustreret avisartikel om prinsesse Dianas død. Han analyserer samspillet mellem billedets udsagn og tekstens. Han overfører metoden til audiovisuelle medier for at påvise samspillet mellem levende billeder, ord og lyd, idet han analyserer bl.a. sproghandlinger, kontekst og deixis.

TV's programflade er genstand for Henrik Søndergaards analyse. Tekstanalyse af enkelttekster er ikke tilstrækkelig, fordi teksterne f.eks. i løbet af en aften indgår i et samspil, så programfladen må analyseres i sin helhed. Men da en kanals programflade ikke nødvendigvis er den moderne seers samlede tekst, må analytikerens forholde sig til den tekst, seeren selv konstruerer ved at zappe mellem kanaler og udsendelser.

John Mortensen beskriver den populære tv-genre, talkshowet. Han opdeler den i tre undervarianter, portrætvarianten, debatvarianten og den berettende/konfrontative variant. Og endelig gør han rede for, hvordan seeren indtager forskellige positioner i forhold til de forskellige varianter. Seeren kan indtage en distanceret vidneposition eller følelsesmæssigt engageret identifikation.

Teksten skal ses som en dynamisk størrelse, mener Helle Lehrmann Madsen og John Edelsgaard Andersen. Med hovedvægten på det talte ord i programmet »Ikke i aften, skat« analyseres teksten dels i en diskursiv praksis, dels i en social. Almindelige mennesker kommer til orde, og det præger sprogbrugen. Tilsyneladende er det en demokratisk form for tv, men analysen påviser, at magten ligger hos de målrettede og styrende studieværter.

Niveaue, sproget og stilen i artiklerne er selvfølgelig meget forskellig. Nogle er mere teoretiske, mens andre mere er baseret på at fremstille konkrete forskningsresultater, men det er glædeligt, at den aktuelle forskning således gøres tilgængelig i mere overskuelig omfang. Bogen er anbefalelsesværdig for mennesker, der interesserer sig for mediernes betydning i samfundet og for formidlingen af viden om dette område. De metoder, som præsenteres, og de synspunkter, som kommer til udtryk, kan ikke direkte overføres til medieundervisning på f.eks. gymnasialt niveau, men de kan inspirere underviserne, og dermed medvirke til at kvalificere medieundervisningen.

*Povl Erik Brøndgaard,
lektor, VUC Øresund.*

Mark Thompson: *Forging War. The Media in Serbia, Croatia, Bosnia and Hercegovina*, 2. udgave, Luton: University of Luton Press, £ 12.95 (paperback).

På forsiden præsenteres den nye udgave af Mark Tompsons bog om mediernes krigsskabende rolle i det tidligere Jugoslavien som en »fuldstændig revideret og udvidet udgave«. Af forordet fremgår det imidlertid, at revisionen er sket ved at tilføje nogle nye kapitler, der opdaterer bogen og fører den ajour i forhold til 1. udgaven fra 1994, mens der kun er foretaget mindre korrektioner i de gamle kapitler. Dette betyder at kapitlerne 1, 2, 4, 6 og 8 har maj 1994 som nutid, mens resten af kapitlerne er skrevet i 1999. Det kan således virke lidt forvirrende, på side 33, at læse at avisen »Borba« lever under en stadig trussel om at blive underlagt den serbiske regerings kontrol – for det skete for over fire år siden og førte til, at den fyrede redaktion dannede den uafhængige avis Nasa Borba. Men det rettes der op i kapitel 3, som trækker avisens udvikling op gennem de sidste 5 år. Der er altså nogle »støbekanter«, som ikke er blevet filet af, da anden udgave blev udarbejdet. Forfatteren skal dog ikke bebrejdes for det, for en total omarbejdelse ville have forsinket bogens genudgivelse med omkring et halvt år. Og det havde været synd, dens mange positive kvaliteter taget i betragtning.

Partiskhed eller upartiskhed

Bogen diskuterer mange steder begrebet upartiskhed. Og tenderer mod at forkaste denne som norm. Bogen selv er da heller ikke upartisk: Den stempler klart Serbien og Slobodan Milosevic som aggressor i forhold til BosnienHercegovina og fortæller om en angrebskrig forklædt som borgerkrig. Men selvom dette er en udbredt argumentation, som bl.a. er blevet forfægtet af historikeren Noel Malcolm, er den alligevel tvivlsom. For statsretligt kan man i det mindste ikke tale om BosnienHercegovina som et selvstændigt land før tidligst ved dets internationale anerkendelse 6-7. april 1992. Og man kan endda diskutere, om anerkendelsen overhovedet var holdbar ud fra et folkeretligt synspunkt. Forfatteren undlader således at tage hensyn til, at en trediedel af BosnienHercegovinas befolkning, serberne, protesterede mod den folkeafstemning, som den 1. marts 1992 blev afholdt om BosnienHercegovinas uafhængighed af Jugoslavien, og undlod at stemme ved den. Og at republikkens muslimskdomi-

nerede regering ikke fulgte den forfatningsmæssige procedure ved sin udmeldelse af Jugoslavien – ganske ligesom det var tilfældet, da Slovenien og Kroatien meldte sig ud i juni 1991.

Det er også karakteristisk, at forf. af Slobodan Milosevic's store tale på slagmarken Kosovo Polje på 600-årsdagen den 28. juni 1989 kun citerer én sætning – den eneste, som kan tolkes aggressivt. Hermed formidler han et indtryk af, at hele talen var således – et indtryk som er generelt accepteret, men ikke desto mindre er forkert. Men det er karakteristisk for henvisningerne til denne tale, ligesom også til det serbiske videnskabsakademis såkaldte Memorandum fra 1986, at der udvælges præcis de dele, som allerede den serbisk-kritiske presse i samtiden brugte i mediekampen mod Milosevic. Hvilket i øvrigt demonstrerer mediernes dagsordensættende magt.

Mediernes betydning for Jugoslaviens opløsning

Når dette er sagt, skal det imidlertid understreges, at bogen er et virkeligt must for den, som vil beskæftige sig med Jugoslaviens opløsning i 1990'erne og mediernes rolle i denne. Thompson tager helt rigtigt fat på det grundlæggende fænomen, at de styrende eliter i hver af Jugoslaviens republikker får sat sig på TV, mens det aldrig rigtigt lykkes at få bygget et fællesjugoslavisk TV-program op, som er loyalt over for forbundsregeringen. Bl.a. derfor kunne det ikke lykkes for den dygtige ministerpræsident Ante Markovic, som blev forbundsregeringens leder i marts 1989, at bygge en tværnational politisk bevægelse op, som kunne danne modvægt mod den måned for måned voksende nationalisme.

Han har også helt ret i den iagttagelse, at da det lykkes den serbiske politiske elite ledet af Slobodan Milosevic at sikre sig magten både i republikkerne Serbien og Montenegro, og i provinserne Kosovo og Vojvodina, førte det ikke til, at lederne i de resterende republikker fandt sammen. De stillede sig godt nok i varierende omfang og på varierende tidspunkt i modsætning til den serbiske ledelse, men det kom aldrig til noget koordineret samarbejde imellem dem indbyrdes, tværtimod kom de til at modarbejde hinanden. Og dermed blev de betydelige dele af befolkningen, som faktisk følte sig »jugoslaviske« og ikke kunne drømme om at definere sig snævert etnisk, ladt i stikken. Den serbiske nationalisme udløste ikke en samlet, kraftig anti-nationalisme hos ikke-serberne, men en selvhævdende lokal nationalisme hos de enkelte folkeslag, styret af deres politiske eliter.

Derfor kritiserer Thompson med rette de for-

skere, som har hævdet, at oldgammelt, uudrydeligt had mellem de enkelte folkeslag gjorde Jugoslaviens opløsning uundgåelig før eller senere. De samlende kræfter fik bare aldrig en chance. Og han påpeger, at man af den regeringsstyrede presse havde kunnet aflæse, hvad det næste skridt i nedbrydningen af det gamle samfund ville blive, måneder i forvejen. Samtidig påpeger han magtesløsheden i den i virkeligheden meget stramme presselovgivning, og hvordan den i virkeligheden kommer til at fremme misbrug af ytringsfriheden, fordi det bliver de lokale, nationalistiske myndigheder, ikke forbundsplanet, som reelt kommer til at dominere anklage- og domsmyndigheden.

Thompson omtaler også de mere irregulære midler, der tages til anvendelse mod journalister, der forholder sig kritisk til de nye nationalistiske strømninger, som anonyme telefontrusler eller direkte mordtrusler – som i enkelte tilfælde endda omsattes i virkeligheden. Og hvordan det førte dels til selvcensur, dels til at mange meningsdannere og journalister simpelthen flygtede ud af landet, overladende mediernes til de forskræmte, de lydige, opportunisterne og fanatikerne.

YUTEL's nederlag

Thompson udtrykker megen kritik over for journalisterne fra Yutel, det forsinkede forsøg på at bygge en TV-kanal op, der var loyal over for Jugoslavien som multietnisk stat. Hans kritik går på, at de forsøgte at virke upartiske ved at afbalancere skildringer af serbiske overgreb med skildringer af overgreb forøvet af serbernes fjender. Og meget ofte holdt de sig i deres reportager til passiv-konstruktioner (Sarajevo bombedes i går) i stedet for at angive, hvem der bombede. Derved bidrog de efter Thompsons mening til at tilsløre det, der virkelig foregik, en aggression fra Serbien mod først Kroatien og derefter Bosnien-Hercegovina.

Yutel-journalisterne regnede angiveligt med, at seerne kunne »læse mellem linierne«, og anså denne måde at rapportere på som det mindste onde. Men specielt i vurderingen af den serbiske side opstod etnisk betonedede spændinger mellem redaktørerne. Det sidste sted, Yutel overlevede, og i øvrigt havde stor succes, var i Bosnien-Hercegovina, mens stationen blev chikaneret både i Serbien og Kroatien.

Når Thompson mener, at journalisterne ved Yutel skulle have ladet være med at forsøge at fremtræde upartisk i deres reportager, overser han efter min mening, at det var ved sin upartiskhed, stationen havde sin eneste chance for at pro-

filere sig i forhold til de nationalistiske medier. Disse var fyldt med hadbetonede adjektiver, i Serbien og Kroatien blev journalister fyret for ikke at anvende et tilstrækkelig giftigt sprog. Yutel repræsenterede en grundlæggende anderledes journalistisk stil, som forsøgte at stille et alternativ op, men kom for sent igang og blev systematisk modarbejdet fra politisk hold.

De nationalistiske dagsordeners sejr

Hvordan det kom så vidt med etableringen af en dominerende nationalistisk dagsorden giver forfatteren en meget fin analyse af i kapitel 4. Heraf fremgår det, hvorledes der først sker en »kulturrevolution« i Serbien, mellem 1986 og 1989, som fører til Slobodan Milosevic's magtovertagelse 1987 og opbygningen af en nationalistisk dominans i de serbiske medier. Dette følges op af det nye kapitel 5, »Serbia since 1994«. På samme måde efterfølges kapitel 6 fra 1. udgave, »Croatia Catches Up«, med det nye »Croatia since 1994«, hvori det fortælles, hvorledes en lignende regeringsdominans over medierne etableredes i Kroatien, efter nationalistpartiet HDZ (Den Kroatisk Demokratiske Union) ledet af dr. Franjo Tudjman havde sejret ved de første åbne valg, i 1990, og hvorledes nettet er blevet strammet om de få tilbageværende uafhængige medier i løbet af 1990'erne, også i Kroatien.

For Kroatiens vedkommende vises det, at den stærke regeringsdominans blev etableret allerede inden udbruddet af fjendtlighederne. Og at medierne også her har været et ganske godt barometer for, hvad der var i vente. Forfatteren viser til lige, at grebet ikke slappedes ved våbenstilstanden i 1992, men faktisk blev strammet endnu mere, hvilket har gjort det muligt at mørklægge etnisk udrensning af serbere i Kroatien, kroatisk hjælp til kroaternes kamp mod bosniakkerne (muslimerne) i Bosnien, og fastholdelsen af en hadefuld holdning til de tilbageværende serbere i Kroatien. Forfatteren viser også, hvorledes regeringspartiet HDZ groft overbetonede i medierne på bekostning af andre partier, på trods af en på papiret liberal presselov, og i hvor høj grad dette var udtryk for præsident Tudjmans personlige holdning – han kritiserede ofte de »urolige medier«, trods den stramme styring fra hans eget politiske bagland.

Der gives en grundig og spændende, men også deprimerende fremstilling af, hvilken opfindsomhed myndighederne i både Serbien og Kroatien har udvist i deres brug af en lang række midler til at undertrykke kritik i medierne og de kritiske medier selv, bl.a. ved at udnytte privati-

seringslovene til at bringe dem under faktisk statskontrol. Men det er i det mindste lidt opmuntrende at læse om den civilcourage, som enkelte fremtrædende mediefolk har udvist, som chefredaktøren ved den kroatiske radio, som tog sin afsked i august 1993, og det kroatiske stats-TV's udenrigskorrespondent i Bonn, som stoppede sin reportager, fordi han følte sig obstrueret og censureret og hindret i sit arbejde som akkrediteret journalist. Et lys i mørket er også den seje modstandskraft, som ganske enkelte blade som Vreme og Republika i Serbien og Feral Tribune og Globus i Kroatien har udvist.

For Bosnien-Hercegovinas vedkommende giver Thompson en indgående skildring af, hvorledes de bosniske serbere og kroater allerede før den bosniske krigs udbrud i april 1992 forsøgte at splitte Sarajevo TV op, og hvorledes den bosniske krig blev forberedt i medierne. Han kommer siden ind på, hvorledes det muslimske parti SDA forsøgte at kontrollere de medier, der ikke var kommet under serbisk og kroatisk kontrol. Igen en historie om intimidering, chikane og grove overfald mod journalister.

En af de rystende beretninger er om den multietniske radio CD i byen Zenica, som startede i efteråret 1991 under ledelse af en bosnisk kroat. Han kom på kollisionskurs med det lokale SDA, bl.a. fordi han kritiserede en SDA-leder, da denne på en pressekonference hævdede, at Bosnien ikke havde plads til frie medier. I april 1993 forsøgte en gruppe mellemøstlige soldater, som deltog i krigen på muslimsk side, at kidnappe kroaten, angiveligt fordi han ved sit samarbejde med Voice of America hjalp serberne ved at fortælle dem, hvilke mål i Zenica de havde fået ram på – men i virkeligheden for at tage gidsler, der kunne udveksles med »mudjahediner«, der var taget til fange af den bosnisk-kroatiske milits. Da han ikke var til stede, tog soldaterne to andre journalister med sig og lukkede radioen. Myndighederne foretog sig intet.

Derimod lykkedes myndighedernes forsøg på at gøre avisen Oslobodjenje til et lydigt redskab for Alija Izetbegovic's regering ikke. Denne avis bevarede sin integritet gennem krigen og sin multietniske stab. Den havde ikke været særlig fremtrædende eller fremragende før krigen, men blev et symbol på både fysisk og faglig overlevelse af en journalistik, som forsøgte at fastholde princippet om pressen som den fjerde statsmagt.

Men ellers tegner bogen et dystert billede af journalister som villige redskaber for krigsforberedelse, etnisk udrensning og politisk ensretning. Og den stiller det spørgsmål mellem linierne:

Kunne man fra udlandets side have grebet ind over for denne udvikling, mens den endnu kunne spores ind i en anden retning? Det mener Thompson i modsætning til mange andre. Og i hvert fald kan hans iagttagelser tages til indtægt for det synspunkt, at medierne kan ses som en slags seismografer, der giver advarsel om forestående politiske jordskælv.

I et afsluttende kapitel gør Thompson sig nogle refleksioner »om medierne, frygtens politik og frygten for politik«. Han mener her, at Milosevic har haft en bedre forståelse af TV's aktuelle politiske muligheder end både Umberto Eco og Hans Magnus Enzensberger. Af begge trækkes citater frem der viser deres overbevisning om de elektroniske mediers kapacitet for fremme af pluralitet, nedbrydning af autoritet og styrkelse af interaktivitet. Men det er gået lige omvendt i Eksjugoslavien, hvor TV's vigtigste rolle har været at skabe

afstand mellem mennesker og virkelighed, ikke det modsatte.

Idet Thompson knytter an til Benedict Andersons teori om nationer som »imagined communities« ser han TV som ideel for regimer, som er baseret på, hvad han kalder »autoritær neo-tribalisme«, og sammenligner den »homogeniserede masses kollektive psyke« med computerspilenes Virtual Reality. Det kan man være enig eller uenig med ham i. Men næppe i hans konstatering af, at TV har spillet en nøglerolle i nedbrydningen af et faktisk eksisterende jugoslavisk fællesskab og opbygningen af snævre »stammefællesskaber« som basis for de nye ledes magtudøvelse.

*Karsten Fledelius, lektor,
Institut for Film- & Medievidenskab,
Københavns Universitet.*